ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՎԵՐԱԴԱՍՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԲԱՆԱԿԱՇԻՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐՈՒՄ

Արծրուն Հովհաննիսյան
ՀՀ ՊՆ Վ. Սարգսյանի անվան ռազմական ակադեմիայի
հրամանատարաշտաբային ինստիտուտի պետ, գնդապետ
պ.գ.թ., դոցենտ

Վահրամ Գրիգորյան
ՀՀ ՊՆ պաշտպանական ազգային հետազոտական
համալսարանի ռազմական ռազմավարական հետազոտությունների
կենտրոնի գիտնական վերլուծաբան, պահեստազորի գնդապետ

Լեոնարդ Պողոսյան
ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի միջազգային համագործակության
և հանրային կապերի բաժնի գլխավոր մասնագետ,
ՓԾ և ճգնաժամային կառավարման ուսումնական ստորաբաժանման ընդհանուր
հումանիտար և սոցիալ-տնտեսագիտական առարկաների ամբիոնի անգլերենի
պայմանագրային դասախոս, պահեստազորի լեյտենանտ
DOI: 10.61746/18292984-2025.2.27cmt-03

Համառոտագիր: Սույն հոդվածում հեղինակային խումբը քննության է առել ռազմական գիտության համար մի չափազանց հետաքրքիր թեմա՝ ռազմական ղեկավարության և քաղաքական վերնախավի իրավահարաբերությունների պատմությունը, մոդելները և դրանց ազդեցությունը բանակաշինության վրա:

Պատմահամեմատական և վերլուծական մեթոդներով առաջ են քաշվում աշխարհում գոյություն ունեցող մոդելները: Ուսումնասիրվում են ինչպես ավտորիտար քաղաքական համակարգերի, այնպես էլ ժողովրդավարական համակարգերի տարբերություններն այս հարցում:

Բերված օրինակները վերաբերում են աշխարհի առաջատար երկներին՝ ԱՄՆ, Գերմանիա, ԽՍՀՄ/Ռուսաստան, որոնց օրինակով կատարված եզրակացությունները չափազանց կարևոր են ՀՀ ԶՈՒ-ի զարգացման, քաղաքական ինստիտուտների և ԶՈՒ-ի իրավահարաբերությունների տեսանկյունից:

Բանալի բառեր՝ քաղաքացիական վերահսկողություն, բանակ, հրամանատար, սպա, ԶՈՒ, ռազմական ռազմավարություն, հրամանատարություն, ռազմատեսական միտք:

Քաղաքականության և բարձրագույն զինվորականների հարաբերությունների մեջ ղեկավարների դերերի ու պարտականությունների բաժանումն ունի բազում ու խորը շերտեր: Սակայն այստեղ էլ դարերի ընթացքում ձևավորվել են մի քանի մոդելներ:

Անվտանգության մշակույթի և գիտության դասականները բոլորն էլ անդրադարձել են այն հարցին, թե քաղաքականության և ռազմական համակարգի վերնախավի հարաբերությունների տեսանկյունից որ մոդելն է ավելի արդյունավետ:

Այդ մոդելները մեծ հաշվով ձևավորվում են քաղաքական համակարգերի և ինստիտուտների ավանդույթներից: Այս ամենն, իհարկե, գծային չէ,այն բազմաշերտ է:

Կլաուզևիցն ու նրա հետևորդ Մոլտկե ավագը այստեղ դասական են՝ քաղաքականությունը հստակ դնում է խնդիրները և տալիս միջոցները, այլ բանի չի խառնվում:

Հետագայում հիմնականում բրիտանական և ամերիկյան մշակույթն այս հիմնարար տեսակետին ավելացրեց, որ քաղաքականությունը ծախսերի վերահսկման գործառույթը ևս իրականացնում է, հաճախ նաև արտապատվիրակմամբ: Սա ավելի ընկալելի է՝ որպես բազմավեկտոր քաղաքացիական վերահսկողություն: Այսինքն՝ քաղաքականությունը ռազմական ռազմավարության պլանավորման, գործողությունների վարման մեթոդներին չի խառնվում:

Իր հերթին զինվորականները չեն խառնվում քաղաքականությանը, նրանց հաղթանակը կամ պարտությունը քաղաքական գործիչների ռեսուրսն է: Հիշենք նաև Լի Մեյի հիշատակումները Վիետնամական պատերազմում նախագահ Լինդոն Ջոնսոնի մասին:

Իհարկե ,այս հարաբերությունների մոդելները գիտակարգի են վերածվել եվրոպական առաջադիմական՝ Առաջին բուրժուական, Բրիտանական Փառահեղ, Ֆրանսիական Մեծ հեղափոխություններից հետո: Հեղինակներ՝ Թոմաս Հոբսը, Մաքս Վեբերը, Հարոլդ Լասուելը, Հաննա Արենդտը, Սեմուել Հանթինգթոնը և այլք, հիմնավորում են, որ հասարակության ռազմականացումը և քաղաքական վերահսկողության թուլացումը, հատկապես դրա իսպառ բացակայությունը բերում են ծանր խնդիրների՝ ավտորիտարիզմի և այլն[1]:

Հետաքրքիր և համակարգային են Ս. Հանթինգթոնի դատողությունները, որոնց մեծ մասը համընկնում է նաև նշված այլ հեղինակների հետ: Նա պնդում է, որ քաղաքականությունն ու ռազմավարությունը տարբեր բաներ են. զինվորականն իր

---

[1] Տե՛ս Thomas Hobbes. Leviathan, or The Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civil. 1651. London: Andrew Crooke. 394p.; Max Weber. Politik als Beruf. 1919. Munich: Duncker & Humblot (lecture originally delivered at Universität München). 56p.; Harold D. Lasswell. The Garrison State (essay: "The Garrison State: The Military, Technology and Politics"). 1941. Chicago: The American Journal of Sociology, University of Chicago Press; Samuel P. Huntington. The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil–Military Relations. 1957. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 534p.; Morris Janowitz. The Professional Soldier: A Social and Political Portrait. 1960. Glencoe, Illinois: Free Press. 464p.; Hannah Arendt. On Violence. 1970. New York: Harcourt Brace Jovanovich. 106p.

ռազմավարական մակարդակով պետք է ենթարկվի քաղաքականությանը, սակայն քիչ տեղեր ու դեպքեր կան, որտեղ դրանք խաչվում են[2]:

Քաղաքական և ռազմական մակարդակների հարաբերությունները միագիծ չեն, դրանք ունեն համատեղումներ ու հակադարձներ, որոնք պարզ կառուցվածքով չեն: Քաղաքական ռազմավարական մակարդակները ևս միաշերտ չեն, իսկ ռազմական գործի բարձրագույն մակարդակը այս կամ այն կերպ հարաբերվում է քաղաքական ռազմավարական մակարդակին:

Քաղաքագիտության մեջ քաղաքական ղեկավարների իմպերատիվ որոշումները, որոնք հակասել են ռազմական ռազմավարության խորքային հետազոտություններին, երբեմն անվանում են Վոլյունտարիզմ, ինչը այնքան էլ ամբողջական չի համընկնում տվյալ երևույթի հետ: Վոլյունտարիզմն ավելի խորքային երևույթ է, որն սկսվել է Մեծ Բրիտանիայի Փառահեղ հեղափոխության դարաշրջանից[3] և առնչվել լիբերալիզմի ու հակալիբերալիզմի հիմնարար հարցրեին[4]:

Անվտանգային գիտակարգում այս տերմինը ակտիվորեն կիրառվում էր սկսած 1960-ականներից. նախ ԱՄՆ-ում՝ ՊՆ Ռոբերտ Մակնամարայի և ԽՍՀՄ-ում՝ Նիկիտա Խրուշչյովի կամայական որոշումների հետ կապված, որոնք առնչվում էին ռազմական ռազմավարությանը և առհասարակ բանակաշինությանը նրանց կողմից անտրամաբանական միջամտություններին[5]:

Պատմությանը հայտնի են շատ դեպքեր, երբ քաղաքական ղեկավարները որոշումներ են կայացրել այս կամ այն զորատեսակը, զինատեսակը կրճատելու կամ զարկ տալու ուղղությամբ՝ առանց հաշվի առնելու ռազմական ռազմավարության մասնագետների կարծիքները:

Սովորաբար ընդունված է կարծել, որ դա,որպես կանոն, լինում է ավտորիտար համակարգերում, սակայն կան նաև այլ տեսակի դեպքեր, երբ զինվորական վերնախավն է կատարել սխալ ռազմավարական քայլեր, որոնց քաղաքական ղեկավարությունը չի խառնվել և, չունենալով մասնագիտական անաչառ գնահատականի ինստիտուտներ, արդյունքում մեծ տապալուներ են եղել:

Դրանք էլ ավելի բնորոշ են ժողովրդավարական համակարգերին: Ժամանակն ապացուցել է, որ երկու դեպքում էլ եղել են ռազմավարական այնպիսի սխալներ, որոնք վերջում կամ ավարտվել են մեծ ողբերգությամբ, կամ շտկվել են մեծ զոհերի ու կորուստների գնով: Այդպիսի որոշումներից էին Ֆրանսիական բանակի համազգեստի և հրետանային

---

[2] Ս.Հանթինգթոն, Զինվորը եւ Պետությունը: Երեւան, Լիմուշ, 2020թ, էջ 74-75:

[3] George H. Smith. Nineteenth-Century Opponents of State Education, in Robert B. Everhart (ed.), The Public School Monopoly, Cambridge: Ballinger Publishing, 1982, pp. 109—144 at pp. 121-124

[4] Carl Watner, ed. A Voluntary Political Government: Letters from Charles Lane. St. Paul: Michael E. Coughlin, Publisher. 1982. p. 52.

[5] «Распущенность в использовании легковых автомобилей» // Журнал «Власть» — № 26 (779) от 07.07.2008. https://www.kommersant.ru/doc/909194

միջոցների հարցը առաջին աշխարհամարտից առաջ[6], գծանավերի արտադրությունը ԵՀՊ-ից առաջ Ճապոնիայում, Գերմանիայում և ԽՍՀՄ-ում: Եթե Ճապոնիայում, Գերմանիայում և ԽՍՀՄ-ում դասական ավտորիտարիզմ էր և այլ բան չէր էլ կարող լինել, ապա Ֆրանսիական համազգեստի ողբերգական պատմության նման մի մեծ ողբերգություն տեղի ունեցավ հաջորդ աշխարհամարտում՝ ժողովրդավարական Մեծ Բրիտանիայում և ԱՄՆ-ում: Այս երկրներում Ջուլիո Դուէյի տեսության ազդեցության տակ երկու աշխարհամարտերի միջանկյալ ժամանակում մեծ զարգացում ստացավ մեծ ռմբակոծիչների զարգացումը, որոնց համար ամերիկացի և բրիտանացի շատ գեներալներ կործանիչների էսկորտի կարիք չէին տեսնում: Նրանք գտնում էին, որ մեծ ռմբակոծիչները իրենք իրենց կարող են պաշտպանել: Այս սխալ ռազմատեսական հիմնավորումը ԵՀՊ-ի սկզբնական փուլում բերեց ինքնաթիռների մեծ կորուստների, իսկ սխալն ի վերջո շտկվեց[7]:

Մենք այս հոդվածաշարում կքննարկենք նման շատ դեպքեր, սակայն մեր հետազոտության առարկան ոչ այնքան այդ որոշումներն են, որքան այդ որոշումներից զերծ մնալու, դրանք արագ շտկելու քաղաքական, քաղաքացիական և ռազմական համապատասխան մեխանիզմների առկայությունը, որը միակ երաշխիքն է դրանք չկրկնելու:

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՌԱԶՄԱՏԵՍԱԿԱՆ ՄՏՔԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Դեռ ԱՀՊ-ին նախորդած շրջանից ամրագրված ակտիվ հարձակողական պատերազմի տեսությունը կրկին ակտուալ էր դառնում: Այս անգամ աշխատում էին Ջ. Ֆուլլերը, Հ. Ֆոն Սեկտը, Օ. Լուտցը, Լ. ֆոն Ռադլմայերը, Վ. ֆոն Ֆրիչը, Հ. Գուդերիանը, Է. Ռոմմելը, Է. ֆոն Մանշտեյնը, Ֆ. Պաուլյուսը, Հ. Վիլբերգը և այլք: Նրանք բավականին արդյունավետ քայլեր ու միջոցներ էին առաջարկում ԱՀՊ-ի ժամանակ առաջացած փակուղային լուծումների համար: Հարցն այն է, որ գերմանական ռազմատեսական մտքի համար ԱՀՊ-ի ժամանակ գոյություն ունեցող արդյունաբերական զարգացումը բավարար չէր, իսկ 1930-ական թվականների արդյունաբերությունն արդեն տալիս էր այդ հնարավորությունները, որի վրա էլ հիմնականում բրիտանական ու գերմանական ռազմատեսական միտքը մի քանի քայլ առաջ էր կատարել: Մասնավորապես հարցը վերաբերվում է ամրացված պաշտպանության ճեղքմանը և հատկապես այդ ճեղքումից հետո հարձակման զարգացմանը՝ օպերատիվ խորության գրավմանը:

1930-ականների սկզբներին արդեն ԽՍՀՄ-ում գերմանական տեսությունների հիման վրա մշակված սեփական տարբերակներ կային, և որպես արդյունք՝ կանոնադրություններ

---

[6] Տե՛ս Ղրիմյան պատերազմից հետո ֆրանսիական բանակի զինվորները հանդերձավորվում էին շատ գունեղ համազգեստով՝ կապույտ կոստյում, կարմիր շալվար եւ գլխարկ: Անգլո-բուրական եւ ռուս-ճապոնական պատերազմներից հետո ողջ աշխարհում հարց բարձրացվեց, որ նման վառ գույները լավ թիրախ են դառնում գնդացիրների եւ դիպուկահարների համար: Սակայն ֆրանսիական բանակի հետմնաց բարձրաստիճան զինվորականները, պնդեցին, որ դա ավանդույթների դավաճանություն է եւ չհամաձայնվեցին գորշ գույներով համազգեստի հետ: Французская форма Первой Мировой: трагическая история о том, как важно следовать моде.17 августа 2021. https://dzen.ru/a/YRZdeB2fiGTmuFhS

7 Hansell, Haywood S. Jr. (1979). The Air Plan That Defeated Hitler, Ayer Press, p.22. Miller, Donald L. (2006). Masters of the air: America's bomber boys who fought the air war against Nazi Germany, Simon and Schuster. p.41

ու կանոնագրքեր հրատարակվեցին, որոնցով արդեն պատրաստվում էին կրտսեր սպաները և զորքը:

Այսինքն՝ գերմանական ռազմատեսական մտքի մոդելն էր, որտեղ,սակայն, օպերատիվ սխալները շատ էին: Խորհրդային ռազմատեսական միտքը սխալվել էր օպերատիվ ու ռազմավարական մակարդակների օղակների հարցում: Նրանք շեշտը դրել էին քանակի վրա և ցածր կատարողականության ու կառավարման մոդել ունեին: Զորա-տեսակների փոխհամագործակցությունը բարձր մակարդակի վրա չէր. սկզբից հարձակումը պատկերացնում էին շատ դանդաղ,իսկ ԵՀՊ-ի առաջին օրինակներից հետո՝ շատ արագ, որտեղ հաշվի չէին առնված կառավարման համակարգի փոփոխությունները: Արդյունքում խորհրդային հրամանատարությունը սխալվել էր բանակի կառուցվածքային հարցում՝ օդային բանակների, և մեխանիզացված կորպուսները առանձին-առանձին տրվել էին համազորային, հարվածային բանակներին, որոնք էլ համարվում էին ինքնուրույն օպերատիվ ռազմագործողությունների իրականացման բարձրագույն օղակը[8]: Այդ բանակ-ներում ուժերը, որոնք ավելի շատ բաժանվում էին զորատեսակներով, էշելոնացված էին խորությամբ, և համարվում էր, որ դրանց անդադար ու հերթական մարտի մեջ մտնելը միակ երաշխիքն է, որ հարվածային բանակը կկարողանա ճեղքել օպերատիվ պաշտպանությունը[9]: Խորհրդային տեսաբանները խոսում էին օպերացիայի մինչև 100 կմ խորության, ճեղքման խորության, բազմաստիճան ճեղքման մասին: Ճիշտ է, օրինակ, Իսսերսոնը խոսում էր զորատեսակների բարձր համագործակցության մասին, սակայն այդ հարցը պրակտիկորեն չլուծվեց մինչև համաշխարհային պատերազմը: Չլուծվեց, քանզի չկար առողջ քննարկում, բանավեճ և այլն, իսկ քաղաքական ղեկավարությունը ռազմական գործը վերջնական վստահել էր ամենահավատարիմներին, ոչ թե ամենախելացիներին ու ամենակարողներին: Խորհրդային ռազմատեսական միտքը հանգում էր նրան, որ տանկերի թվաքանակը հնարավորություն է տալու մեծ մասսայով ճեղքելու հակառակորդի պաշտպանությունը. այն լինելու է դանդաղ, օրական չի հասնելու նույնիսկ 10 կմ, բայց լինելու է հաստատուն[10]:

Խորքային գործողության տեսության հիմնական դրույթները վերստուգվում և բարելավվում էին 1935 թ. Կիևի ռազմական շրջանի, 1936 թ. Մոսկվայի, Օդեսայի և այլ շրջանների զորավարժությունների ընթացքում, ինչպես նաև 1939 թ. Խալխին-Գոլ գետի մարտերի ընթացքում: 1939 թ. սեպտեմբերին Կարմիր բանակը նացիստական գերմանիայի հետ կիսեց Լեհաստանը: Այդ ժամանակ կիրառվեցին 15-րդ և 25-րդ տանկային կորպուսները: Սակայն անգամ երթարշավը առաջ բերեց որոշակի թերություններ: Այդ պատճառով Կարմիր բանակի գլխավոր ռազմական խորհուրդը 1939 թ. նոյեմբերի 21-ին

---

[8]Տե՛ս П. А. Жилин, М. М. Кирьян и др., История военного искуства, М.,1986, էջ 103.

[9]Տե՛ս Г. Иссерсон, Эволюция оперативного искусства, М., 1937, стр. 83-84, П. А. Жилин, М. М. Кирьян и др., История военного искуства, М., 1986, էջ 101-109.

[10]Տե՛ս В. К. Триандафиллов, Характер операций современных армий, Госвоениздат, М., 1932., изд. 2-е, էջ 91-103.

որոշեց կազմալուծել տանկային կորպուսները: Դրանց փոխարեն որոշեցին ստեղծել առանձին մեքենայացված դիվիզիաներ, որոնք առաջարկվում էր օգտագործել որպես բանակի ընդհանուր զորքերի հաջողությունը զարգացնող շարակազմ: Այս դիվիզիաներում տանկերի թվաքանակը 275 միավոր էր[11]: Դրանք նախատեսվում էր օգտագործել նաև ձիամեքենայացված խմբերի կազմում: Սա նոր հորինված շարակազմ էր, որը գալիս էր ահռելի ռեսուրսներից, որի համար սխալ կիրառում էր նախատեսված: Սա մի շարակազմ էր, որը ոչ մի այլ բանակում այդպես էլ չհայտնվեց: Այսինքն՝ նյութական ապահովումն ու կառավարման թերացումները շտկելու փոխարեն տրվեց վիրահատական լուծում:

Այս ամենում մի բան էր հստակ. ԲԳԿԲ-ն պատրաստվում էր միայն հարձակողական պատերազմի: 1941 թ. սկզբին ԲԳԿԲ-ն ուներ 61 տանկային և 31 մեքենայացված դիվիզիա[12], նույնքան էլ գտնվում էր կազմավորման ակտիվ փուլում: Մարտին տանկային դիվիզիաների համալրումը հասավ իր գագաթնակետին: Այդ 61 տանկային դիվիզիաներից կեսից ավելին ստեղծվել էր հենց մարտ ամսին[13]:

ԶՈՒ-ի համար լուրջ խնդիր էր պատրաստված կադրերի պակասը, որը 1920-ական թվականների վերջին ահագնացող չափերի էր հասնում: Բանակի քանակական մեծացումն ստեղծել էր մեծ խնդիրներ: Ակադեմիաները չէին հասցնում զորքին ապահովել անհրաժեշտ քանակի սպայական որակյալ կադրերով: Առկա բացը լրացնելու համար շեշտը դրվեց սպաների որակավորման մակարդակի բարձրացման տասնամսյա կուրսերի վրա, որոնք, ըստ էության, ցածր մակարդակ էին ապահովում:

Սա կարևորագույն փոփոխությունների հետևանքն էր, ինչը հետխորհրդային ժամանակ խոստովանվեց, բայց այդպես էլ օդում մնաց, քանի որ չնշվեց հիմնական պատճառը: Սակայն այս ամենը,իհարկե, կապված էր նախ և առաջ քաղաքական համակարգի հետ, որտեղ չկար այլակարծություն, քննարկում ու բանավեճ: Արդյունքները եղան շատ դաժան.միլիոնավոր զոհեր, երկարող պատերազմ՝ իր ծանր ավերածություններով և այլն:

ԱՄԵՐԻԿՅԱՆ ՌԱԶՄԱՏԵՍԱԿԱՆ ՄՏՔԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Մենք արդեն նշել ենք, որ ԱՄՆ-ում ևս կատարվել էին հիմնարար սխալներ, որոնք բերեցին ծանր հետևանքների: Դրանք մասնավորապես մեծ էին օդուժի զարգացման հայեցակարգի հետ կապված: Դրանք, իհարկե, ԽՍՀՄ-ի մակարդակի հետևանքների չէին կարող բերել, քանի որ ազատ աշխարհում ամեն դեպքում կան հակակշիռների մեխանիզմներ: Ծանր ռմբակոծիչների ուղեկցման հարցը ԱՄՆ-ում ու Մեծ Բրիտանիայում փորձեցին լուծել, և մեկ-երկու տարում ստացվեց: Իհարկե եղան ծանր կորուստներ, որոնք,

---

[11] Տե՛ս А. И. Радзиевский, Танковый удар, Воениздат, М., 1977, էջ 8.
[12] Տե՛ս И. Г. Дроговоз, Танковый меч страны Советов/Под ред. А. Е. Тараса, М., АСТ, Мн., Харвест, 2003, էջ 450-475.
[13]Տե՛ս И. Г. Дроговоз, Танковый меч страны Советов/Под ред. А. Е. Тараса, М.: АСТ, Мн.: Харвест, 2003, էջ 450-475.

սակայն, ոչ մի կերպ համադրելի չէին խորհրդային կորուստների հետ: Այստեղ կքննարկենք ամերիկյան բանակի ՑԶ-ի ռազմատեսական կարևոր սխալներից մեկը, որի մասին քիչ է գրվել:

Ինչպես տեսանք, խորհրդային օրինակով ռազմատեսական միտքը կամ զորատեսակների կառուցվածքն ու մարտավարությունը չափազանց կարևոր են, չնայած երբեմն պետությունների քաղաքական ղեկավարների կողմից անտեսված թեմաներ են: Ամերիկյան բանակը ՑԶ-ի կիրառման հարցում թույլ էր տվել մի սխալ, որը հետո շատ թանկ նստեց նրանց վրա: Խոսքը տանկային զորքերի զարգացման հայեցակարգի մասին է:

Չկային բազմատեսակ տանկեր, հատկապես ծանր, միջին տանկը, որը հիանալի մեքենա էր, արագ չէր մոդերնիզացվում, օրինակ՝ զրահի հարցում այդպես էլ մեծ փոփոխություններ չեղան ողջ պատերազմի ընթացքում: Ամերիկյան ՑԶ-ը այդպես էլ տանկային բանակ չունեցան, ավելին՝ նույնիսկ տանկային կորպուսով գրեթե հանդես չէին գալիս: Հրամանատարները և հատկապես գեներալ Լեսլի Ջեյմս Մաքնեյրը, ով 1940թ. ՑԶ-ի շտաբի պետն էր, իսկ 1942թ. ՑԶ-ի հրամանատարը, համարում էին, որ տանկերը չպետք է կռվեն տանկերի դեմ[14]: Նա բոլոր հնարավոր դեպքերում պնդում էր, որ տանկային զորքերը չպետք է լինեն մեծ, ինքնուրույն և դրանց հիմնական դերն ընդամենը հետևակին օգնելու գործն է[15]:

Հետևակային գունդը պետք է ունենա մեկ տանկային վաշտ աջակցության համար, նույն կերպ համազորային դիվիզիան մեկ գումարտակ ընդամենը, և դա բավարար էր[16]: ԵՀՊ-ում եվրոպական երկրների առաջին պարտություններից հետո ամերիկյան բանակում հայտնվեցին տանկային դիվիզիաներ, որոնք այդպես էլ չմիավորվեցին կորպուսների ու բանակների: Դրանք բացառապես զինված էին թեթև և միջին տանկերով, չունեին ծանր տանկեր, քանի որ, ըստ իրենց մարտավարության, տանկերը ոչ պետք է կռվեին հակառակորդի տանկերի դեմ, ոչ էլ պետք է ճեղքեին պաշտպանության առաջին գիծը[17]:

Գեներալ Մաքնեյրը, լինելով հրետանավոր, ՑԶ-ի կառուցվածքում մեծ տեղ էր տալիս հրետանուն, սակայն հիմնականում ոչ ինքնագնաց: Հրետանին երբեք շատ չի լինում, սակայն դա արվում էր ի հաշիվ տանկերի, և ինքնագնաց չէր[18], ինչը ծայրահեղ սխալ էր: Որպես ՑԶ-ի հրամանատար՝ Լեսլի Մաքնեյրը, ամերիկյան զորքերին ոչ միայն զրկում էր տանկային բռունցքից՝ որպես հարձակողական զորատեսակ,այլև համազորային դիվիզիաներում ևս պաշտպանության կայունության հիմքը տեսնում էր բացառապես

---

[14] Տե՛ս Yeide, Harry. The Infantry's Armor: The U.S. Army's Separate Tank Battalions in World War II. Mechanicsburg, Pennsylvania: Stackpole Books. (2010). P.4.

[15] Տե՛ս Adams, John A. General Jacob Devers: World War II's Forgotten Four Star. Bloomington, Indiana: Indiana University Press. (2015). Pp. 77-79.

[16] Տե՛ս Yeide, Harry. The Infantry's Armor: The U.S. Army's Separate Tank Battalions in World War II. Mechanicsburg, Pennsylvania: Stackpole Books. (2010). Pp.3-5.

[17] Տե՛ս Carafano, James Jay. GI Ingenuity: Improvisation, Technology, and Winning World War II. Mechanicsburg, Pennsylvania: Stackpole Books. 2007. Pp. 174-177.

[18] Տե՛ս Calhoun, Mark T. "General Lesley J. McNair: Little-Known Architect of the U.S. Army". Lawrence, Kansas: University of Kansas. 2012. Pp. 364-366.

հակատանկային քարշարկվող հրանոթների հաշվին: Երբեմն նշում են, որ նրա մոտեցումներն ավելի համազորային էին. նա ցանկանում էր տեսնել ավելի հզոր, ինքնաբավ համազորային միավորումներ[19]: Սակայն մենք այս տեսակետի հետ համաձայն կլինեինք, եթե, բացի հաուբիցների տրամաչափից, ամերիկյան դիվիզիաներում ու գնդերում լինեին մեծաքանակ տանկեր ու հակատանկային միջոցներ: Սակայն այդպես չէր: 1941թ.՝ խորհրդային ճակատի արագ փլուզումից հետո, ԱՄՆ-ում որոշվեց ամերիկյան դիվիզիաներում հակատանկային միջոցները 23 միավորից հասցնել գոնե 68 միավորի՝ ունենալով մեկ լիարժեք գումարտակ, որը բաժանվում էր գնդերի մեջ մեկական վաշտի: Մեկ գնդին մեկ հակատանկային վաշտը արդեն անբավարար էր: Այս թվից, սակայն, 60 միավորը 37 մմ-ոց հրանոթներ էին, որն արդեն հնացած էր, և 8 միավորը՝ 75 մմ-ոց: Ընդ որում, Մաքնեյրը անդադար պնդում էր քարշարկվող հրանոթների առավելությունը, այն էլ՝ արդեն հնացած՝ 37 մմ, ինչը դուր չէր գալիս այլոց և հատկապես գեներալ Ջորջ Մարշալին, ով ինքնագնաց հրետանու բազայի վրա տանկային կործանիչների ստորաբաժանումների հեղինակն էր: Սակայն սա մի առանձին պատմություն է, որում գեներալ Մարշալը սկզբունքորեն ճիշտ էր, երբ զարկ էր տալիս ինքնագնաց թեթև զրահավորված, լիարժեք աշտարակով հակատանկային միջոցներին: Դրանցով պետք է կազմավորվեին գումարտակներ, որոնք կունենային անգամ իրենց սեփական հետևակային վաշտը[20]:

Այս ստորաբաժանումներն իրենց կազմակերպման, սպառազինության ու մարտավարության համար ունեին ղեկավար՝ երիտասարդ գնդապետ Էնդրյու Բրյուսը, ում վստահում եր գեներալ Ջորջ Մարշալը: Մարշալը, սակայն, կիրառման մարտավարության մեջ թերացել էր, երբ կարծում էր, թե դրանք պետք է կիրառվեն միայն օպերացիայի շրջանակներում որպես կորպուսի և բանակի ռեզերվ և մարտի մեջ մտցվեն այն ժամանակ, երբ հակառակորդի տանկերը ճեղքել են պաշտպանությունը: Պատերազմն արագ շտկումներ մտցրեց այս իրավիճակում, կիրառման մարտավարությունը դարձավ ավելի ճկուն, սակայն այս միջոցները, ճիշտ է, մեծ դժվարությամբ, սակայն հեղափոխություն կատարեցին հակատանկային պայքարում:

Հակատանկային ինքնագնաց հրետանային գումարտակների առաջին կիրառությունը եղավ 1943թ. մարտի 23-ին Թունիսում: Այստեղ ամերիկյան 899-րդ հակատանկային գումարտակը «M-10» ինքնագնաց կայանքներով մարտնչեց գերմանական 10-րդ տանկային դիվիզիայի դեմ, որը զինված էր հիմնականում գերմանական «T-4» տանկերով: Նույն մարտում ամերիկյան կողմից կիրառվում էր նաև 601-րդ հակատանկային գումարտակը, որը զինված էր բարոյապես հնացած «M-3» մեքենաներով: Արդյունքն եղավ այն, որ ամերիկյան երկու գումարտակներն այլ զորքերի հետ խափանեցին գերմանական

---

[19]Տե՛ս Cameron, Robert Stewart. Mobility, Shock, and Firepower: The Emergence of the U.S. Army's Armor Branch, 1917–1945. Washington, DC: Center of Military History, U.S. Army. 2008. Pp 315-317.

[20] Տե՛ս Greenfeld, Kent Roberts; Palmer, Robert R.; Wiley, Bell I. United States Army in World War II: The Army Ground Forces; The Organization of Ground Combat Troops. Washington, DC: Center of Military History, U.S. Army. 1987. Pp. 425-428.

տանկային հարձակումը և խոցեցին 30-31 տանկ[21]: Սակայն ամերիկյան հրամանատարության գնահատականները տարբերվում էին:

Գեներալ Էնդրյու Բրյուսը պնդում էր, որ չնայած այն հանգամանքին, որ «M-10»-երը իրենց վատ չեն դրսևորել, սակայն հարկավոր է արագ սպառազինության մեջ մտցնել իր սիրած նորագույն «M18»-երը: Էնդրու Բրյուսը «M-10»-երը համարում էր ժամանակավոր միջոց և չէր սխալվում, իսկ «M-3»-երն ուղղակի անիմաստ էին և ծնվել էին արդեն անպիտան: Սակայն Մաքնեյրը ավելի ռադիկալ էր և պնդում էր, որ նման իրավիճակում, միևնույնն է, ավելի լավ լուծում են քարշարկվող հակատանկային հրանոթները: Մաքնեյրը ուղղակի անցած դարում էր ապրում: Նոր սկանդալ հասունացավ, առանց այն էլ Բրյուսն ու Մաքնեյրը միմյանց հետ անդադար վեճերի մեջ էին: Իհարկե, վերջակետը դրեց Մարշալը և աջակցեց Բրյուսին, սակայն Մաքնեյրը արդեն հասցրել էր կատարել հերթական վնասկար մի քայլ՝ նույն ամսում հրամայեց 15 հակատանկային գումարտակները վերազինել քարշարկվող հրետանային հակատանկային միջոցներով:

Ի վերջո, Բրյուսը և Մարշալը կարողացան «M-10»-երի կատարելագործման («M36» տարբերակը՝ 90 մմ-ոց հրանոթով) և նոր «M18»-երի շնորհիվ իրավիճակը շտկել: Հետագա մարտերը ապացուցում էին գեներալ Բրյուսի իրավացիությունը, բայց, ինչպես միշտ, մեկ հետամնաց գեներալի տված վնասները տասն առաջադեմներով չեն կարողանում շտկել:

1944թ. սեպտեմբերի 18–29-ին՝ Արակուր քաղաքի մարտերի ժամանակ, ամերիկյան 704-րդ հակատանկային գումարտակը, կորցնելով չորս միավոր և երեք միավոր վերականգնման ենթակա անսարքությամբ «M18»-եր, խոցեց գերմանական 39 միավոր տանկեր, հիմնականում՝ նորագույն[22]: 1944թ. կիրառությունն ապացուցեց, որ ինքնագնաց հակատանակային հրանոթները, եթե կիրառվում են առաջին իսկ շարակազմում, գերմանական տանկերի դեմ պայքարում ունեն 1:6 արդյունավետություն այն դեպքում, երբ քարշարկվող հրանոթների արդյունավետությունը կազմում էր 1:3: Եվ դրա լավագույն գրավականը խուսավարումն էր[23]:

Այս ամենի արդյունքում ամերիկյան ԶՈՒ-ն աշխարհում առաջինը հրաժարվեցին քարշարկվող հակատանկային հրանոթներից: Եվ սա այն դեպքում, երբ ամերիկյան զորքերը քարշակների խնդիր առհասարակ չունեին՝ ի տարբերություն խորհրդային հակատանկային հրանոթների: Այսինքն՝ հարցը տեսական, հայեցակարգային սխալն էր: Հատուկ նշենք, որ այս հարցում ամերիկյան հայեցկարգը իրեն լիովին արդարացրեց և գերազանցեց գերմանական ու խորհրդային հայեցակարգերին, որտեղ առավելությունը տրված էր լավ զրահավորված, առանց աշտարակ հրետանային ինքնագնաց միջոցներին: Հետագայում էլ որպես ունիվերսալ հրետանային ինքնագնաց կայանքներ ամերիկյան

---

[21] Տե՛ս Atkinson, Rick An Army at Dawn: The War in North Africa, 1942–1943. New York: Henry Holt & Co. 2002. pp. 438-441.
[22] Տե՛ս Zaloga, Steven J. M18 Hellcat Tank Destroyer 1943–97. New Vanguard 97. Osprey. 2004. P. 19.
[23] Տե՛ս Forty, George. Tank Action. Stroud: Sutton Publishing.1995. p. 195.

հայցեակարգը առաջ մղվեց: Սրանք ՑԶ-երի տեսական, հայեցակարգային խորքային հարցեր են, որոնք շատ վատ են ուսումնասիրված մեզանում:

Եթե տանկերից պաշտպանվելու հարցում գեներալ Մաքնեյրի դեմ գեներալ Մարշալը ավելի համառ էր պայքարում, ապա տանկերի զարգացման հարցում պայքարը այնքան էլ լավ չէր ընթանում: Տանկային զորքերում թեթև տանկերի առկայությունն առհասարակ անիմաստ բան էր, չնայած այս սխալը թույլ էին տալիս գրեթե բոլոր երկրները՝ բացի Գերմանիայից: Սակայն ամենազարմանալին այն էր, որ ամերիկյան ԶՈՒ-ն ունեին հիանալի միջին տանկ՝ «M4 Sherman», որի տարբեր կատարելագործված մոդիֆիկացիաները պատրաստ էին, սակայն ամեն անգամ մի քանի գեներալներ և հատկապես նույն Մաքնեյրը դիմադրում էին դրանց արտադրության որոշմանը: Օրինակ՝ «M4A3E2 "Jumbo"» տարբերակը, որն ուներ հիանալի զրահապատում և հզոր հրանոթ, արտադրվել էր ընդամենը 254 միավոր քանակով: Չնայած այն հանգամանքին, որ զորքերում այս տանկը շատ սիրեցին, դրանց արտադրությունը միտումնավոր դադարեցվեց[24]:

Օրինակ՝ ամերիկյան 3-րդ տանկային դիվիզիան Նորմանդիա էր իջել 230 միավոր տանկերով, սակայն մեկ տարվա ընթացքում կորուստների պատճառով մոտավորապես վեց անգամ զրոյից համալրվելու մակարդակի տեխնիկական համալրում էր ստացել: Որոշ պատմաբաններ նշում են, որ նույնիսկ բանը հասել է այնտեղ, որ մի կողմից գեներալ Մաքնեյրի, մյուս կողմից գեներալ Պատտոնի ու գլխավոր հրամանատար գեներալ Մարշալի միջև լուրջ հակասություն է սկսվել: Ռազմաճակատում գեներալների սխալները զորքերը փորձում էին լուծել իրենց հասանելի միջոցներով: Օրինակ՝ գեներալ Պատտոնը հրաման էր տվել, օգտվելով Բելգիայի տեղական արտադրական հնարավորություններից, խոցված գերմանական և ամերիկյան տանկերի վրայից հանել լրացուցիչ զրահաթիթեղներ և դրանք ամրացնել «M4 Sherman»-ի վրա: Ամերիկյան չորս տանկային դիվիզիաներից ամեն մեկում մոտ չորս տասնյակ տանկեր այդպես ամրացվեցին, մյուսները լրացուցիչ պաշտպանության համար օգտագործում էին այլ լուծումներ. բանը հասավ մինչև տանկի բետոնապատման: Իհարկե, ամերիկյան զինվորական մշակույթում կրտսեր սպաներին և զինվորներին տրված ազատությունը մեծ դեր խաղաց այստեղ.ամեն մեկն իր գլխի ճարը տեսնում էր, սակայն դա համակարգային լուծում չէր: Այս ամենը հասավ մինչև ամերիկյան մամուլ. մեծ սկանդալ բարձրացավ: Ի վերջո, Մաքնեյրի թիմը պարտվեց, և ամերիկյան բանակը ստացավ հիանալի տանկ, որը մեկ տարուց ավելի է՝ պատրաստ էր, սակայն չէր ընդունվում սպառազինության մեջ. խոսքը «M26 Pershing»-ի մասին է: Սակայն պատերազմն արդեն ավարտվում էր: 1944թ. հուլիսի 25-ին գեներալ Լեսլի Մաքնեյրը, ընկնելով ամերիկյան ռազմավարական ռմբակոծիչների ռումբերի տակ, մահացավ .այդ մասով կա ճակատագրի հեգնանք[25]:

---

[24] Տե՛ս Chamberlain, Peter; Ellis, Chris. British And American Tanks Of World War II (Second US ed.), Arco, (1981), p. 118.

[25] Տե՛ս Carey, Brian Todd (29 October 2015). "The Tragic Death of General Lesley J. McNair During Operation Cobra". Warfare History Network. McLean, Virginia: Sovereign Media. https://web.archive.org/web/20170324084222/http://warfarehistorynetwork.com/daily/wwii/the-

Ռազմական ռազմավարության այս սխալը, որը թույլ տվեց գեներալ Լեսլի Մաքնեյրը, բավականին թանկ նստեց ամերիկյան բանակի վրա, և միայն ՑԶ-երում մեծաքանակ հրետանին, հետևակը կրակային այլ միջոցներով գերզինելու, դասական հետևակ չունենալու և հատկապես աննախադեպ հզոր մարտավարական, երբեմն նաև ռազմավարական օդուժի հնարավորությունների շնորհիվ կոմպենսացվում էր այս բացը: Իհարկե, ամերիկյան քաղաքական և կառավարման մշակույթը, ազատ մամուլը, կոնգրեսի վերահսկողությունը օգնեցին հաղթահարելու խնդիրը, սակայն այն շատ արագ չստացվեց, և հազարավոր զինվորներ թանկ վճարեցին այդ սխալի համար:

Սա դասական օրինակ է, երբ հետամնաց մեկ գեներալը, որքան վնաս կարող է տալ բանակին, սակայն, բարեբախտաբար, քաղաքական և քաղաքացիական վերահսկողությունը, ազատ մամուլն օգնում են հաղթահարել խնդիրը:

ՌՈԲԻՆ ՕԼԴՍ, ՌՈԲԵՐՏ ՄԱԿՆԱՄԱՐԱ ԵՎ ՆԻԿԻՏԱ ԽՐՈՒՇՉՅՈՎ

Ամերիկյան ռազմագիտական միտքը 1950-ականներին եկել էր այն եզրակացության, որ օդային մարտերում այլևս չի լինելու այսպես կոչված «Dogfight», այսինքն՝ կործանիչները իրար չեն տեսնելու տեսողության հեռավորության վրա և չեն կրակելու հրանոթներով: Շատ ինքնաթիռների վրա այլևս չէին տեղադրվում հրանոթներ, միայն՝ հրթիռներ: «F-102», «F-104», «F-106», «F-4» և բազում այլ կործանիչներ զինված էին ռադիոտեղորոշման կայաններով և հրթիռներով[26]: Սակայն այս չափազանց առաջադիմական քայլը դեռ ժամանակավրեպ էր, այսինքն՝ ստեղծվել էր պարադոքսալ մի վիճակ, երբ առաջադեմ ռազմատեխնիկական և ռազմատեսական լուծումը մի փոքր ավելի էր առաջ ընկել իր ժամանակից: Ըստ էության, այդ ամենը գրեթե իդեալական ճիշտ էր, չնչին բացառությունները հանած, կործանիչները այսօր այլևս հրանոթներ չեն կիրառում: Սակայն փաստացի անցավ մոտ կես դար: Ինչպես կյանքն ապացուցեց, օդային մարտերում դեռ հրանոթները գործունյա էին, և մոտակա օդային մարտ տեղի էր ունենում: Այդ ամենը դրսևորվեց նախ Վիետնամական պատերազմում, որտեղ ավելի հին խորհրդային կործանիչները հրանոթներով երբեմն խոցում էին ավելի նոր ամերիկյան կործանիչներին: Մինչև 1966թ. կեսերը Հյուսիսային Վիետնամի կողմից կործանիչների կիրառությունը կրում է խորհրդանշական բնույթ, որում ամերիկյան կործանիչները իրենց տեխնոլոգիական առավելության հաշվին երբեմն հաղթանակենր էին տանում: Սակայն նշված ժամանակից խորհրդային արտադրության «МиГ-17», «МиГ-19» և «МиГ-21» կործանիչները սկսեցին կորուստներ պատճառել ամերիկյան ինքնաթիռներին: Հիմնականում գործում էին թաքստոցներից՝ անակնկալ ու կարճ հարվածների մարտավարությամբ: Սկզբից դրանք

---

tragic-death-of-general-lesley-j-mcnair-during-operation-cobra/; Calhoun, Mark T. "General Lesley J. McNair: Little-Known Architect of the U.S. Army". Lawrence, Kansas: University of Kansas. 2012. Pp. 387-388.

[26] Տե՛ս Marshall Michel, Clashes: Air Combat Over Vietnam (Naval Institute Press, 1997); Becker, Convair F-102 (B EEcker, 2012).

մեկ-երկու դեպք էին՝ հարյուրավոր թռիչքների համեմատ, սակայն, ի վերջո, դրանք դարձան մի քանիսը:

Անհանգստացած լինելով նախնական որոշակի կորուստներով, որոնք տասնյակ հազարավոր մարտական թռիչքների պարագայում 10-ի էլ չէին հասնում,կործանիչային 8-րդ ավիաթևի[27] հրամանատար գնդապետ Ռոբին Օլդսը ցանկանում էր մարտում մեծ հարված հասցնել հյուսիսի կործանիչներին: Գնդապետն այն եզակիներից էր, որ մոտակա օդային մարտը միշտ կարևորում էր: Քաղաքական արգելքների պատճառով միակ տարբերակն օդային մարտն էր: Խորհրդային աղբյուրները նշում են, որ Հյուսիսային Վիետնամն այդ պահին ուներ կործանիչային ընդամենը մեկ՝ 921-րդ գունդը՝ զինված «МиГ-21» կործանիչներով: 1967թ. հունվարի 2-ին (ընդգծենք, որ սա պատերազմի սկիզբն է) ԱՄՆ-ի ՌԾՈՒ-ի օդաչու գնդապետ Ռոբին Օլդսը կազմակերպեց «Բոլո» ռազմագործողությունը, որի նպատակն էր օդային մարտերում վիետնամական կործանիչներին առավելագույն վնաս պատճառել: Կործանիչների մեկ խումբը՝ 28 կործանիչ, որն անձամբ ղեկավարում էր գնդապետ Օլդսը, ըստ պլանի՝ պետք է հասներ մինչև 921-րդ գնդի Ֆուկ-Յեն օդանավակայան: Ամերիկյան կործանիչներն իրենց թռիչքի ռեժիմով, ռադիոկապով նմանակում էին անօգնական ռմբակոծիչներին, որոնց խմբերին թաքստոցներից հարվածում էին վիետնամական կործանիչները: Խայծը կուլ տալով՝ վիետնամական կործանիչներն օդ բարձրացան: Մյուս խումբը՝ 366-րդ կործանիչային ավիաթևից, նույնքան «F-4C» կործանիչներով խնդիր ուներ փակելու այլ օդանավակայանները, որպեսզի վիետնամական կործանիչներն օդ չբարձրանան: Խորհրդային կործանիչները նման իրադրություններում հիմնականում փախչում էին Չինաստան: Ամերիկյան ռադիոխաղի շնորհիվ մինչև օրս ռուսական պատմագրության մեջ նշվում է, որ այդ օրը մինչև 100 ինքնաթիռ է հարձակվել[28]:

Եղանակի վատ պայմանների պատճառով Օլդսի խմբից ընդամենը 12 կործանիչ կարողացավ մասնակցել մարտերին: Վիետնամական կողմը թույլ տվեց շատ տիպիկ խորհրդային մի սխալ: Ամերիկյան ինքնաթիռներին հայտնաբերելուց հետո կործանիչներին օդ բարձրանալու հրամանը տրվեց հինգ-յոթ րոպե ուշացումով, ինչն էլ ավելի բարդացրեց վիետնամական կողմի դրությունը: Նույնիսկ այն պայմաններում, երբ ամերիկյան կործանիչ ստորաբաժանումներից մեկը չմասնակցեց օդային մարտին, որը ենթադրում է պլանների շեշտակի փոփոխություն, ստացվեցին հետաքրքիր արդյունքներ: 12 «F-4C» ամերիկյան կործանիչները՝ ոչ փորձառու անձնակազմերով[29], 14 «МиГ-21»-երի հետ օդային մարտում

---

[27] Տե՛ս Ավիացիոն ստորաբաժանում, որը հավասար էր խորհրդային ուժեղացված գնդերին, երբեմն դիվիզիաներին:

[28] Տե՛ս А.Мальгин. Войны-локальные, выводы-глобальные. Независимое военное обозрение. 19.10.2001.

[29] Տե՛ս Անձնակազմերի անփորձության լավագույն ապացույցն այն հանգամանքն է, որ նշված ժամանակամիջոցում ամերիկյան կործանիչ օդաչուների համար ընդհանրապես օդային մոտակա մարտը լիովին մղված էր երկրորդ պլան: Դա ապացուցում են բազում օրինակները, փաստաթղթերը և այլն: Ծանր «Ֆանտոմ»-ները չէին համարվում օդային մոտակա մարտի գործիքներ:

առանց կորստի խոցեցին 7 և վնասեցին 3 «МиГ-21» կործանիչ՝ օգտագործելով «AIM-7 Sparrow» և 10 «AIM-9 Sidewinder» 18 հրթիռ[30]: Այս տվյալները գրեթե առանց «բայց»-երի երկու կողմերն էլ ընդունել են:[31]: Նույն ժամանակ «C-75» ՋՀՀ-ներն արձակել էին նաև 5 հրթիռ, որոնցից ոչ մեկը նշանակետին չէր դիպել[32]: Դա բնական էր, քանի որ այս կործանիչները զինված էին անհատական ՌԷՊ-ի կոնտեյներներով: Այս մարտերից հետո արդեն գեներալ Ռոբին Օլդսը խորհուրդ տվեց կործանիչների վրա նորից վերադարձնել հրանոթները: Սա լավագույնս ապացուցում է, թե ինչպես մեկ գնդապետ կարող էր որոշել փոխել պաշտոնական դոկտրինները և կիրառել իր իմացած մարտավարությունը: Շատ կործանիչներ ստացան հրանոթ, և սկսեցին նաև մեծ տեղ տալ մոտակա օդային մարտերի պատրաստությանը: ԱՄՆ ՌՕՈւ-ում բացվեցին «Ագրեսսոր» դասընթացները, իսկ ծովուժի օդաչուների համար հիմնվեց «Թոփ Գան» դասընթացը: Արդյունքներն իրենց երկար սպասել չտվեցին: Շատ լավ հայտնի են ՌՕՈՒ-ի աս Ռիչարդ (Սթիվ) Ռիչի բոլոր 5 հաղթանակները՝ 1972թ. մայիսի 10-ին, 31-ին, հուլիսի 8-ին՝ երկուսը, և օգոստոսի 28-ին[33]: «Linebacker II» ռազմագործողության ժամանակ վիետնամական կործանիչները կատարել են մարտական հարյուրավոր թռիչքներ, սակայն կարողացել են խոցել ընդամենը երկու ծանր ռմբակոծիչ, որից մեկը, ամենայն հավանականությամբ, խոյահարմամբ[34]: Իրավիճակն ի վերջո շտկվեց, և պատերազմի արդյունքում ամերիկյան ՌՕՈՒ-ն և ՌԾՈՒ-ի ավիացիայի կործանիչները, ըստ ռուսական տվյալների, օդում խոցել են 150 միավոր «МиГ-17», «МиГ-19» և «МиГ-21» կործանիչ՝ ըստ ամերիկյան տվյալների՝ կորցնելով 65-70 սեփական կործանիչ[35]:

Ամերիկյան ռազմատեսական և ռազմատեխնիկական մտքի առաջադիմությունը, որը ստեղծել էր պարադոքսալ իրավիճակ, միակ խնդիրը չէր, որի հետ հենց նույն ժամանակ բախվել էր ամերիկյան անվտանգային համակարգը: Սակայն, ի վերջո, այն հաղթահարվեց հենց տեղում, համարձակ ու մտածող հրամանատարի որոշմամբ, որը արագ տարածում գտավ ողջ ՋՈւ-երում:

ԱՄՆ Պաշտպանության նախարար Ռոբերտ ՄակՆամարան շատ էր տարվել հրթիռային տեխնոլոգիաներով և միջուկային սպառազինությամբ: Նոր ռազմավարության հիմքում 1962–1965 թթ. նա դրեց բացառապես հրթիռային և միջուկային տեխնոլոգիաները՝ դրանով

---

[30] Տե՛ս Д. Кондратков при участии А. Булаха. Расплавленное небо…; В. К. Бабич. Авиация в локальных войнах. М., 1988, стр. 3-90; Istvan Toperczer «MiG-17» and «MiG-19» units of theVietnam war / Osprey combat aircraft N-25, Osprey Publishing, Great Britain, 2001.

[31] **Տե՛ս** By Diego Zampini, Oct. 2002. Updated March 22, 2012. Operation Bolo, 2 Jan 1967. http://www.acepilots.com/vietnam/olds_bolo.html

[32] Տե՛ս Д. Кондраткова. Сверхзвуковой Крестоносец. История Авиации. N-4, 6/2000; Lou Drender. «…And kill MiGs. Air to air combat from Vietnam to the Gulf War». Squadron/Signal Publications, 1997.

[33] **Տե՛ս** S. Sherman. Richard "Steve" Ritchie Phantom Pilot, Vietnam Ace, MiG Killer. Oct. 2002. Updated March 22, 2012.

[34] А. Мальгин, М. Мальгин…

[35] Տե՛ս McCarthy, Donald J. Jr. MiG Killers, A Chronology of U.S. Air Victories in Vietnam 1965-1973. 2009, Specialty Press, North Branch, MN, U.S.A. pp. 148-157.

կրճատելով ավիացիոն ուժերը և ավանդական զինատեսակները, մասնավորապես՝ հրետանային: Ամերիկյան օդուժը չստացավ իր ժամանակի լավագույն և բացառիկ «B-70» ռմբակոծիչը: Երբ նա իր որոշումը հիմնավորեց տարեկան մոտ $14 միլիարդ խնայողությամբ ,բնականաբար, սենատորների սիրտը հեշտությամբ շահեց[36]: Ի վերջո, մեծապես տուժեցին կոնվենցիոնալ զորատեսակներն ու զորքերը, և այդ սխալը հնարավոր եղավ շտկել միայն մոտ քսան տարի հետո: Ճիշտ է, անմիջապես նրա պաշտոնանկությունից հետո քննադատությունները սկսվել էին, և շատերն էին գրում նրա կործանարար որոշումների մասին: Վիետնամի պատերազմից և մի քանի այլ ռազմագործողությունների տապալումից հետո, ինչպես նաև արաբա-իսրայելական հերթական պատերազմի արդյունքների ուսումնասիրումից հետո ԱՄՆ-ում ընդունվեց մի շատ կարևոր ռազմաքաղաքական որոշում:

1986թ. հոկտեմբերի 4-ին ընդունվեց Բարրի Գոլդվոթերի և Վիլյամ Նիքոլսի օրենքը, ինչը կարգավորում էր ամերիկյան ուժային համակարգի թևերի իրավահարաբերություններն ու տարաձայնությունները: Մասնավորապես կարգավորվեց անվտանգության խորհրդի և նրա ղեկավարի աշխատանքը, ավելի հստակ դեր ստացավ նաև ամերիկյան ՇՊԿ-ն և թատերաբեմերի հրամանատարների գործառույթները:

1986 թ. փոփոխությամբ ՇՊԿ-ն, ստանալով ռազմավարական պլանավորման ավելի կենտրոնացված գործառույթներ, միաժամանակ օպերատիվ ղեկավարումն ավելի հստակեցված իջեցնում էր թատերաբեմերի ու օպերատիվ զորախմբերի հրամանատարների վրա, այսինքն՝ ավելի ապակենտրոնացնում և ազատություն էր տալիս ենթականերին[37]: Ինչպես հետո կասեն, հաստատվեց «Mission Comand» համակարգը, որի շնորհիվ նաև ամերիկյան բոլոր օղակի հրամանատարները պարտավոր էին որոշումների կայացման ժամանակ հաշվի առնել ինչպես ենթակաների կարծիքները, այնպես էլ ներզորատեսակային և գերատեսչական հետազոտական կենտրոնների ուսումնասիրությունները: Բացի դրանից, հաճախ այդպիսի որոշումների կայացումից առաջ կարող էին լինել արտապատվիրակված հետազոտական գնահատականներ դրսից:

Եթե ԱՄՆ ժողովրդավարական ինստիտուտների և քաղաքացիական վերահսկողության ավանդույթների շնորհիվ ստեղծվում էին մեխանիզմներ ու համակարգեր, որպեսզի Ռոբերտ ՄակՆամարայի նման մարդիկ չկարողանան կայացնել միանձնյա ու կամայական որոշումներ, իսկ կայացնելուց հետո էլ նման մարդկանց ենթարկում են պատասխանատվության, ապա ԽՍՀՄ-ում ոչինչ չէր փոխվել: ԽՍՀՄ առաջնորդ Նիկիտա Խրուշչովը 1958թ-ին հրամայեց ԽՍՀՄ ԶՈՒ-ը կրճատել մեկ երրորդով[38]: Նրա կրճատումները, սակայն, առարկայորեն վնասեցին ռազմաօդային

---

[36] Տե՛ս Robert S. McNamara – In Retrospect: The Tragedy and Lessons of Vietnam – Random House, New York, 1995, pp. 321–323.

[37] Տե՛ս Goldwater-Nicholls DOD Reorganization Act, 10 USC 162, Combatant Commands, Assigned Forces, Chain of Command, Section (b), Chain of Command.

[38] Տե՛ս Nikita S. Khrushchev – «Speech to the Supreme Soviet» (14.01.1960) – Foreign Affairs – Washington, 1960, pp. 1–5:

ուժերը, նավատորմը և հրետանային զորքերին: Նա հետևում էր ՄակՆամարայի քայլերին և փաստացի կրկնում դրանք՝ տեղ թողնելով միայն բալիստիկ հրթիռներին և ՀՕՊ համակարգերի ԶՀՀ-ներին[39]: Երբ խորհրդային զորքերը մտան Աֆղանստան, պարզվեց, որ նրանք չունեն լեռնագրոհային ստորաբաժանուներ, որոնք գործում էին Հայրենական մեծ պատերազմի ժամանակ, չունեն դիպուկահարների պատրաստություն, որակյալ բանակային ավիացիա և այլն:

ԽՍՀՄ օդուժը չուներ լեռնային պայմաններում աշխատող գրոհիչ ինքնաթիռներ և բազում այլ զենքեր, ստորաբաժանումներ և այլն: Դրանք հիմնականում կրճատվել էին Խրուշչովի թեթև ձեռամբ, իսկ դրանց բացը բերում էր մեծ կորուստներ, և ոչ մեկը դրա համար հաշվետվություն չէր պահանջում: Սա ԽՍՀՄ-ն էր, որտեղ չկար քաղաքացիական վերահսկողություն, ազատ մամուլ և այլն: 2022թ., երբ ռուսական զորքերը ներխուժեցին Ուկրաինա և կարճ ժամանակ անց խայտառակ արդյունքներ գրանցեցին՝ մարտական պատրաստության, պահեստազորի պատրաստության, զենք -զինամթերքի ոլորտում, ոչ մեկը որևէ պատասխանատվություն չկրեց՝ բացի մի քանի սիմվոլիկ պաշտոնանկություններն ու մեղադրանքները կոռուպցիայի հարցում: Իսկ պաշտպանության նախարար Սերգեյ Շոյգուն գործուղվեց ԱԽ՝ որպես քարտուղար: Նման դեպքերում քաղաքական թիմի հավատարմությունն ավելի կարևոր է, քան տասնյակ հազարավոր կյանքերն ու տապալված ռազմագործողությունները:

ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄ

Այսպիսով՝ կարող ենք փաստել, որ ռազմական ռազմավարության մեջ հաճախ են լինում սխալ որոշումներ, որոնք բերում են ծանր հետևանքների: Եթե այդ սխալ որոշումները լինում են քաղաքական ղեկավարության ուղիղ հրահանգով ու որոշումներով, որոնց ռազմական ղեկավարները չեն կարողանում հակադարձել, ապա հետևաննքերը լինում են շատ ավելի դաժան. նման որոշումները, որպես կանոն, կայացվում են ավտորիտար քաղաքական համակարգերում:

Նման սխալներն, իհարկե, ավելի շատ են, ավելի խոր հետք են թողնում տվյալ պետության ապագայի վրա: Ժողովրդավարական համակարգերում ևս լինում են նման սխալներ, երբ ռազմական էլիտաները կատարում են սխալ որոշումներ: Դրանք, որպես կանոն, լինում են, երբ մասնագիտական կառույցներում չի լինում համապատասխան առողջ մրցակցային մթնոլորտ և հետազոտական ինստիտուտներ: Հաշվի չի առնում քննադատությունը, իսկ քաղաքական ինստիտուտները կամ լիարժեք վստահում են զինվորականներին, կամ չեն ունենում այլընտրանքային մասնագիտական կարծիքներ, որը

[39] Տե՛ս Nikita S. Khrushchev – History of the Soviet Union (1953–1964) – Moscow, 1964, pp. 260–362; National Archives – One Step from Nuclear War – Washington, DC, 2012, pp. 1–10.

սովորաբար տալիս են ազատ ուղեղային կենտրոնները, ինչպիսիք են՝ «REND»-ը, «RUSI»-ն և այլն: Ժողովրդավարական համակարգերում, սակայն, այդ սխալները կարող են ժամանակի հետ շտկվել, եթե միջամտում է պառլամենտական վերահսկողությունը, ազատ մամուլը՝ մասնագիտական քննարկումների միջոցով, իսկ երբ այդ սխալներով բանակները մտնում են պատերազմ, այդ ամենը բերում է ծանր հետևանքներ, որը ևս հաղթահարվում է մասնագիտական ազատ մտքի շնորհիվ:

Ինչպես նշում է այս գործի դասական Սեմյուել Հանթինգթոնը՝ «Ինչքան էլ գերմանական զինվորականները համաձայն չլինեին քաղաքական ղեկավարության հետ, նրանք ավելի շուտ հրաժարական կտային, քան որևէ տեսակի ըմբոստություն կդրսևորեին: Սա ավանդույթների, կայացած ինստիտուտների, դպրոցի արդյունք էր: Սա ջենթլմենության ու պատվախնդրության բարձրագույն դրսևորում էր: Գերմանիայում ձևավորվել էր քաղաքացիական վերահսկողության յուրահատուկ համակարգ, որը, ճիշտ է, բրիտանա-ամերիկյան մակարդակ չուներ, սակայն բավականին բարձր էր և յուրահատուկ»[40]:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ

Եթե մեր հոդվածի վերլուծությունն ու հիմնական դասերը տեղայնացնենք մեզ համար, ապա պետք է փաստենք, որ, ըստ էության, ԱՄՆ-ում և արևմտյան աշխարհում հիմնականում ԵՀՊ-ի և Սառը պատերազմի ժամանակ, անցնելով ծանր սխալների միջով, ձևավորվեցին մասնագիտական համապատասխան ինստիտուտներ և հակակշիռների այնպիսի մեխանիզմներ, որոնք նախ կանխարգելում են նման սխալները ե՛ւ քաղաքական ղեկավարների կողմից, ե՛ւ զինվորականների կողմից, հետո թույլ են տալիս արագ շտկել այդ սխալները: Այս ճանապարհը, որն ԱՄՆ-ն անցել է, մեզ համար չափազանց օրինակելի է:

Բանակաշինության ոլորտում նման մեխանիզմների ձևավորումը պարտադիր է, եթե կամենում ենք զարգանալ ու լինել հնարավորինս անսխալ: Նման մարմիններ մեզանում ևս պետք է ձևավորվեն.դրանք շատ կարևոր են:

Ամերիկյան վերջին շտկումներից են հզոր ԱԽ կառույցը, որն ունի գործուն լծակներ ուժային կառույցների վրա, պատերազմի ժամանակ նույնիսկ հանդիսանում է գլխավոր հրամանատարի շտաբը:

Մեզ համար ևս շատ կարևոր է հզոր ԱԽ ինստիտուտը, որի լիազորությունները, աշխատակազմը և գործառույթները պետք է մեծանան:

Այդ շտկումներից է նաև հզոր ՇՊԿ-ի ձևավորումը, որն էական տարբերություն ունի ԳՇ-ի հետ համեմատած: Այս ինստիտուտների դերակատարությունը չափազանց կարևոր է ժամանակակից ԶՈՒ-ի և անվտանգային համակարգի ձևավորման համար: Խորհրդային

[40]Տե՛ս Ս.Հանթինգթոն: Զինվորը եւ Պետությունը: Երեւան, 2020թ, էջ 108-111.

մոդելի ԳՇ-ի ինստիտուտը այլևս իրեն սպառել է և, հատկապես մեզանում, չի համապատասխանում բոլոր մարտահրավերներին:

ПРАВОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ВОЕННЫМ И ПОЛИТИЧЕСКИМ РУКОВОДСТВОМ В ВОПРОСАХ ВОЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

Арцрун Оганнисян
начальник Командно-штабного факультета Военной академии имени В. Саргсяна МО РА, полковник, кандидат исторических наук, доцент

Ваграм Григорян
научный аналитик Центра военно-стратегических исследований оборонно-исследовательского университета МО РА, полковник запаса

ЛЕОНАРД ПОГОСЯН
Главный специалист отдела международного сотрудничества и связям с общественностью Образовательного комплекса МВД РА, Преподаватель английского языка кафедры общих гуманитарных и социально-экономических дисциплин Образовательного комплекса МВД РА, лейтенант запаса.

Аннотация. В данной статье группа авторов рассмотрела чрезвычайно интересную для военной науки тему — историю, модели и влияние взаимоотношений между военным и политическим руководством в вопросах военного строительства. С помощью историко-сравнительного и аналитического методов анализируются существующие в мире модели. Исследуются различия в этом вопросе как в авторитарных политических системах, так и в демократических. Приведенные примеры касаются ведущих стран мира — США, Германии, СССР/России, выводы, сделанные на их примере, чрезвычайно важны с точки зрения развития ВС Республики Армения, политических институтов и правоотношений с Вооруженными Силами.

Ключевые слова: гражданский контроль, армия, командир, офицер, Вооруженные силы, военная стратегия, командование, военный ум.

LEGAL RELATIONS BETWEEN MILITARY AND POLITICAL AUTHORITIES IN THE CONTEXT OF ARMY BUILDING ISSUES

Artsrun Hovhannisyan
Head of the Headquarters Command Institute of the Military Academy named after Vazgen Sargsyan, Ministry of Defense of the Republic of Armenia, Colonel
PhD in History, Associate Professor

Vahram Grigoryan
Scientist and Analyst at the Center of Military Strategic Studies of the National Defense Research University, Ministry of Defense of the Republic of Armenia, Colonel in the Reserves

Leonard Poghosyan
Chief Specialist of the International Cooperation and Public Relations Department of the Educational Complex of MIA of the Republic of Armenia,
Lecturer at the Chair of General Humanities and Socioeconomic Disciplines,
Rescue Service and Crisis Management Educational Unit,
Lieutenant in the Reserves

The article examines the interrelation between military and political authorities in the context of army building. It analyzes the historical evolution of interactions between the political leadership and the military command, exploring their impact on the development and efficiency of armed forces. Using historical-comparative and analytical methods, the study identifies different models existing in both authoritarian and democratic political systems. Examples from the United States, Germany, and the USSR/Russia highlight how political institutions and civil-military relations influence military organization and strategy.

The paper also discusses classical and modern theoretical perspectives, including those of Clausewitz, Moltke, Hobbes, Weber, Lasswell, Arendt, and Huntington, emphasizing the importance of maintaining balanced civil control over the military.

The findings underline that the effectiveness of army building depends on the proper delineation of political and military functions and on the establishment of lawful, stable, and professional relations between them.

The study concludes that strategic errors often arise when political leaders intervene directly in military decision-making, leading to grave consequences, especially in authoritarian systems. In democratic systems, similar mistakes occur when professional institutions are weak or lack open intellectual competition.

Keywords: civilian control, army, commander, officer, Armed Forces, military strategy, command, military theory.

Հոդվածը գրախոսվել է՝ 08.10.2025թ.
Ներկայացվել է տպագրության՝ 16.10.2025թ